

Az állampolgári ismeretek tantárgy kapcsolata a földrajz és a történelem tantárggyal a társadalmi és a gazdasági folyamatok tanulása során

The respective connection of civics to geography and history during the studying of social and economic processes

Seres Zoltán¹

¹ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem Földtudományi Doktori Iskola

ABSZTRAKT

A földrajz és a történelem tantárgyak tanulása során megszerzett társadalmi és gazdasági jellegű tudáselemek az állampolgári ismeretek tantárgy keretében kiválóan szintetizálhatók. Bár a korábbi vonatkozó írások leginkább az állampolgári ismeretek és a történelem tantárgy közötti kapcsolatokat emelik ki, fontos hangsúlyozni, hogy a tantárgy számos témája (pl. demográfia, pénzügy, vállalkozások, környezet- és természetvédelem) szorosan kötődik a földrajzhoz is. Jelen tanulmány bemutatja a földrajz és a történelem tantárgynak az állampolgári ismeretek tantárggyal való kapcsolatát a köznevelési rendszerben, vázolja az állampolgári ismeretek tantárgy legfontosabb jellemzőit, valamint gyakorlati fókuszú ajánlásokat fogalmaz meg a tantárgy eredményes tanítása-tanulása érdekében. Emellett a szerző egy, a korábbi évek földrajz és történelem érettségi feladataiból készült gyűjtemény elkészítésével is segíti a tantárgyak tanítását.

KULCSSZAVAK

állampolgári ismeretek, földrajz, történelem, interdiszciplináris tanítás, szintézis

ABSTRACT

The social and economic knowledge acquired in geography and history learning can be perfectly synthesised in civics. Although previous relevant papers have mainly emphasised the connection between civics and history, it is important to underline that many of the themes of the subject (e.g. demography, finance, enterprises, environmental protection and conservation) are closely connected to geography. This study presents the connection of geography and history to civics within the education system of Hungary, outlines the main features of civics and provides practical recommendations for effective teaching and learning of the subject. In addition, the author has compiled a collection of exercises from previous years' geography and history final exams to help with the teaching of the subjects.

KEYWORDS

civics, geography, history, interdisciplinary teaching, synthesis

BEVEZETÉS

A hazai szakirodalom egyelőre kevésbé fókuszál a földrajz és a történelem tantárgyak közötti kapcsolódási pontok vizsgálatára annak ellenére, hogy sok olyan témakör szerepel mindkét tantárgyban, amelynek ismeretanyaga kapcsolódik a másik tantárgyéhoz. A földrajz és a történelem tanulása során megszerzett társadalmi és gazdasági jellegű tudáselemek az állampolgári ismeretek tantárgy keretében kiválóan szintetizálhatók. Jelen tanulmányban a kapcsolódási pontok – a terjedelmi korlátok miatti csupán rövid – bemutatásán túl vázolom az állampolgári ismeretek legfontosabb jellemzőit, valamint gyakorlati vonatkozású ajánlásokat fogalmazok meg a tantárgy eredményes tanítása-tanulása érdekében. Az ajánlások olyan lehetőségek (pl. tantermen kívüli helyszínek, foglalkozások, tanulmányi versenyek), amelyek jól illeszkednek az állampolgári ismeretek és a másik két tantárgy tematikájához. Az ajánlásgyűjtemény célja, hogy elindítsa a gondolkodást a mindennapi élet szempontjából igen hasznos tantárgy eredményes tanításának lehetőségeiről és segítse a tanárok tervezési

munkáját. Emellett egy, a korábbi évek földrajz és történelem érettségi feladataiból általam összeállított gyűjtemény is segítheti a tantárgyak tanítását.

Valamennyi földrajztanítással foglalkozó szakember egyetért abban, hogy a földrajz sajátos helyet foglal el a magyar köznevelési rendszerben: egyrészt integráló, másrészt szintetizáló jellegű tantárgy. Egyfelől integrálja a különböző természet- és társadalomtudományok, tudományterületek ismeretanyagát (Makádi, 2020): a természet- és a társadalomföldrajz, illetve a regionális tudományok mellett egyéb tudomány-részterületeket – földtan, meteorológia, talajtan, vízgazdálkodás stb. – is képvisel a köznevelési rendszerben, de megjelenít például gazdaságtudományi, szociológiai, demográfiai, politikai ismereteket is (Földrajz kerettanterv, 2020). Másfelől összekapcsolja a természettudományokat és a társadalomtudományokat. Ez teszi a földrajzot azzá, ami: egy „szintetizáló, a természeti és társadalmi-gazdasági jelenségeket és folyamatokat összefüggéseiben, kölcsönhatásaiban feldolgozó tantárggyá” (Földrajz kerettanterv, 2020. 1., bővebben Seres, 2021a). A fentiekből is látszik, hogy a földrajz tantárgy igen szorosan

kapcsolódik a legtöbb iskolai tantárgyhoz, a legszorosabb kapcsolata a történelemmel, a biológiával, a fizikával, a kémiával és az állampolgári ismeretekkel van. Az utóbbi néhány évben több olyan tanulmány is született hazánkban, amely a földrajz és más tantárgyak (pl. kémia, matematika, történelem) közötti kapcsolatokat elemezte valamely szempont alapján módszertani ajánlásokat is megfogalmazva. Ez örömmre adhat okot, hiszen segítheti az interdiszciplináris megközelítés elterjedését. Bár a tanulók a legtöbb esetben önálló tantárgyak keretein belül tanulják az eltérő diszciplinák ismeretanyagát, fontos láttatnunk, hogy ezek sokféleképpen kapcsolódhatnak egymáshoz, az egyik tanórán (pl. történelem) megszerzett ismeret egy másik tanórán (pl. földrajzórán, állampolgári ismeretek órán) is hasznos lehet.

KUTATÁSI MÓDSZEREK ÉS ESZKÖZÖK

A 12. évfolyamon tanított állampolgári ismeretek tantárgy sajátosságait a 2020-ban módosított Nemzeti alaptanterv, illetve a tantárgy kerettanterve alapján mutatom be. A dokumentumelemzés során nagy hangsúlyt helyeztem a tantárgy földrajz és történelem tantárgyakkal meglévő kapcsolatának vizsgálatára tartalmi és feldolgozási szempontból egyaránt. (Az utóbbi két tantárgy kapcsolatát korábban már bemutattam, Seres, 2021b.) Emellett áttekintettem a 2017–2023 közötti középszintű és emelt szintű földrajz és történelem érettségi feladatlapjait, és a kapcsolódó feladatokból egy pedagógusoknak készült segédanyagot állítottam össze az állampolgári ismeretek tantárgy eredményesebb tanításához.

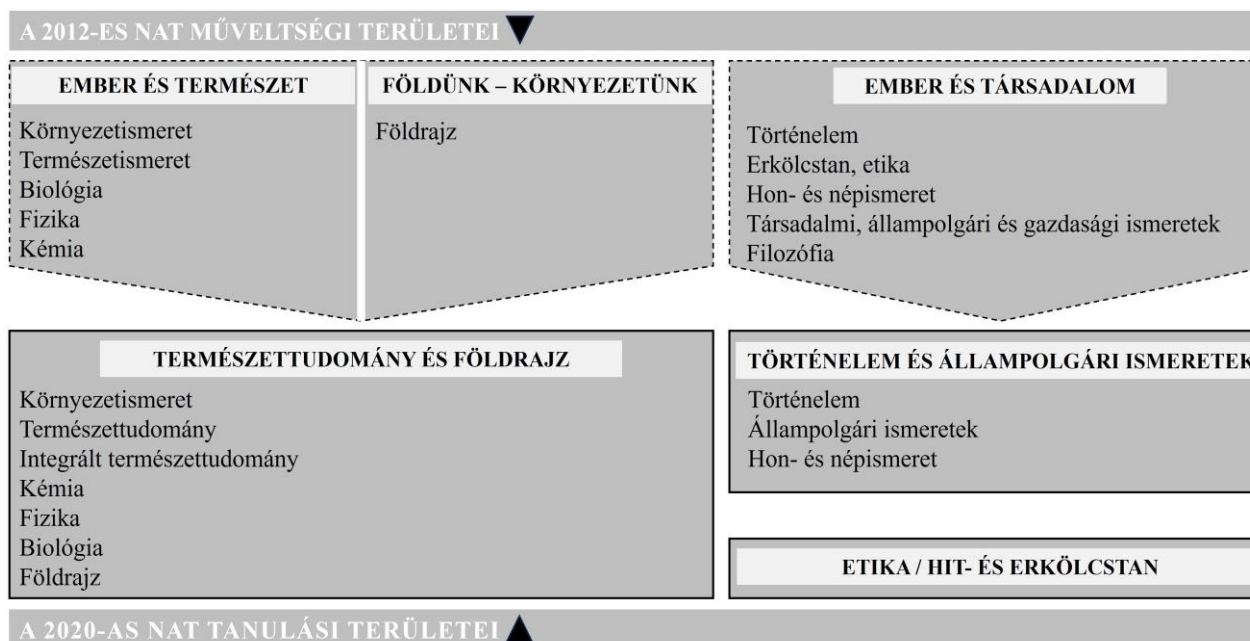
EREDMÉNYEK

A 2020-ban módosított Nemzeti alaptantervben megváltozott a fenti tantárgyakhoz kapcsolódó műveltségi területek struktúrája és elnevezése (ezek helyett a módosított dokumentum már a tanulási területek kifejezést használja): a korábban Ember és természet, valamint Földünk – környezetünk műveltségi területek helyére a Természettudomány és földrajz, az Ember és társadalom műveltségi terület helyére pedig a Történelem és állampolgári ismeretek tanulási terület lépett (1. ábra). Előbbibe a földrajz mellett a környezetismeret, a

természettudomány, az integrált természettudomány, a biológia, a kémia és a fizika, míg utóbbiba a történelem, az állampolgári ismeretek, valamint a hon- és népismeret tantárgyak tartoznak. Hon- és népismeret tantárgyat csupán az általános iskola 6. évfolyamán tanulnak a tanulók, állampolgári ismereteket viszont az egyes iskolaszintek utolsó tanéveiben (a 8. és a 12. évfolyamokon), mindkettőt heti 1-1 tanórán. Ezzel szemben történelem tantárgyat 5. évfolyamtól kezdve egészen 12. évfolyamig tanulnak hetente minimum 2, maximum 3 tanórán.

Az állampolgári ismeretek tantárgy a magyarországi történelemtanításban mindig is fontosnak tartott jelenismerethez, tudatos állampolgári létehez kapcsolódik (Jakab, 2022). A tantárgy ismeretanyagának egy része korábban éveken keresztül a történelem tantárgyba volt integrálva (Ádám, 2020). Ez 2020-tól megváltozott, ugyanis az alaptanterv-módosítás során az utóbbi években komplex társadalomtudományos megközelítésű történelem és állampolgári ismeretek tantárgyból kivált az állampolgári felkészítés (Jakab, 2022), az állampolgári ismeretek a 2020-as NAT alapján önálló tantárgyként került be a tantárgyi rendszerbe (először a 2023/24-es tanévben). E változtatás ugyan találkozott a történelemtanárok egyetértésével, ám eltért a korábbi műveltségi terület integratív szemléletmódjától (Kaposi, 2022). (Az állampolgári ismeretek tantárgy előzményeinek részletesebb áttekintéséhez lásd Jakab, 2020 és Jakab, 2022).

Az állampolgári ismeretek tantárgy – a történelem tantárgy témáira és tevékenységeire szervesen építve – fontos és hasznos ismereteket nyújt az állam működéséről és intézményeiről, illetve a család és az állam gazdasági szerepéről, valamint fontos szerepe van a tanulók aktív és felelős állampolgárrá nevelésében is. Emellett a tantárgy tanítása során nagy hangsúly helyeződik a hazafias nevelésre is (NAT, 2020). A Nemzeti alaptanterv hangsúlyozza, hogy a tantárgy műveltségtartalmában nem az elméleti jelleg dominál, ennél fontosabb a tanulók aktív bevonása, pl. önálló és csoportos vizsgálódások, illetve kooperatív tanulási technikák alkalmazása.

1. ábra - A 2012-es és a 2020-as Nemzeti alaptantervben szereplő műveltségi/tanulási területek a három tantárgyhoz kapcsolódóan (saját szerk.)

Az előbbiekből kifolyólag, nem meglepő módon az állampolgári ismeretek és a történelem tantárgy között meglehetősen sok kapcsolódási pont, illetve átfedés van, ezért több esetben tantárgyi koncentrációra is lehetőség nyílik (Ádám, 2020) (a korábbi ismeretanyag egy része mind a történelem, mind az állampolgári ismeretek kerettantervben szerepel jelenleg is), és nincs ez másként az állampolgári ismeretek és a földrajz tantárgyak esetében sem. A tantárgy tanítása során segítségünkre lehet még a hon- és népismeret (pl. család, hagyományos gazdálkodás témák kapcsán), valamint valamennyi természettudományos tantárgy is (pl. környezet- és természetvédelem témák kapcsán).

Jakab (2022) szerint az állampolgári ismeretek tantárgy egyes témakörei (Bankrendszer, hitelfelvétel; Vállalkozás és vállalat) jól szinkronba hozhatók a történelem tantárgy utolsó témaival (pl. A piacgazdaságra való áttérés, gazdasági szerkezetváltás a rendszerváltás után), és szerencsés, hogy ezek az ismeretek már nem a kötelező érettségi vizsgával záruló történelemórákat terhelik. A fentiek mellett más témakörök is kikerültek a történelem érettségi vizsga követelményeiből. Például a háztartás pénzügyei (adók és járulékok, pénzkezelési technikák, banki ügyletek) című téma egészen a 2023-as évig szerepelhetett a középszintű történelemérettségén, azonban 2024-től ez – ilyen formában – már nincs a követelmények listáján. Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy ezekkel a témakörökkel a földrajz tantárgy is foglalkozik a 8. évfolyamon (Életünk és a gazdaság: a pénz és a munka világa) és a 10. évfolyamon (A pénz és a tőke mozgásai a világgazdaságban), tehát a korábbi évfolyamokon megalapozott gazdasági-pénzügyi tudatosság szemlélete továbbfejleszthető a 12. évfolyamon. Jelentős kapcsolódási pont még a földrajz tantárgy esetében a népességföldrajz témaköre, hiszen mindhárom tantárgy foglalkozik demográfiai folyamatokkal, összefüggésekkel (pl. gyermekvállalás, korfák).

Elgondolkodtató kérdés lehet azonban, hogy mi történik azokkal a tudáselemekkel, amelyeknek egy része kikerült egy kötelező érettségi tantárgy középszintű érettségi követelményeiből és átkerült egy heti 1 tanórás tantárgy tematikájába? A 2012-es tantervmódosítás során beiktatott társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek modul (Katona, 2012) – amelyet több kritika is ért a szaktanárok részéről – kikerülése a történelem tantárgyból természetesen nagy könnyítés lehet a szaktanárok szempontjából, akik sokszor teherként tekintettek az érettségi évében ezen ismeretek megtanítására az egyébként is túlsúlyos történelemtanítás keretein belül. Sokan közülük felkészületlennek tartották magukat például a pénzügyi-gazdasági tudnivalók és a munka világára vonatkozó elvárások tanítására (Kaposi, 2022).

Azonban e rendkívül fontos témaköröknek a kikerülése a történelem tantervből azt is jelentheti, hogy az ezekkel való foglalkozás ismét „tét nélkülivé” válik a legtöbb tanuló esetében. Ugyanakkor az önálló tantárgyi keret egzisztenciális biztonságot jelenthet mind a tananyag, mind pedig az érintett tanárok számára (Jakab, 2012). Bár ebben az esetben nem egészen világos, hogy kik az érintett tanárok, vagyis mely szakos kollégák taníthatják a tantárgyat a jövőben, ugyanis 2022-től a történelemtanár-képzési szak nevében és követelményeiben is elhagyták az állampolgári nevelésre való utalást (Jakab, 2022). Lényeges, hogy a tantárgy tanításához nem feltétlenül szükséges történelem szaktanári végzettség (bár elsősorban a történelemtanárok feladata lehet), más szako(ka)t tanító tanárok is vállalkozhatnak a feladatra (Ádám, 2020). Fontos szempont az is, hogy az önálló tantárgy bevezetésével gyakorlatilag a 8. és a 12. évfolyamon 1-1 órával bővült a Történelem és állampolgári ismeretek tanulási területre fordítható időkeret (TSZE, 2020), ami arányában tulajdonképpen a tanulási terület súlyának növekedését jelenti akkor, amikor sok más tantárgy – például a természettudományos tantárgyak, és az ide (is) kapcsolódó földrajz – óraszámja is csökkent ugyanezen dokumentum alapján.

Az állampolgári ismeretek tantárgyból érettségi vizsga is tehető középszinten, ennek követelményei az Oktatási Hivatal honlapján elérhetők. Az írásbeli vizsgarész (projekt) egy téma (amit a központilag meghatározott három témakör valamelyikéből választhat a vizsgázó) önálló, évközi feldolgozását jelenti, a szóbeli vizsgarész pedig egyrészt tételkifejtésből, másrészt projektvédelemből áll.

Az állampolgári ismeretek tanításához 2020-ban készült egy módszertani útmutató (Ádám, 2020), emellett Jakab (2022) is megfogalmaz néhány módszertani ajánlást a 12. évfolyamon történő tanításához. A szerző hangsúlyozza, hogy az érettségi évében a tanórákat munkáltató típusú, a tanulók aktív bevonására épülő (projekt)feladatokra kell felfűzni (Jakab, 2022). A tantárgy tanítása során szerzett gyakorlati tapasztalataim alapján magam is ezt gondolom, és ezzel az írással is szeretnék hozzátenni ahhoz – az egyelőre még csak kevés szereplővel zajló – diskurzushoz, amely a tantárgy eredményes tanítása-tanulása körül kezdődött. A továbbiakban néhány olyan ötletet, lehetőséget mutatok be, amellyel véleményem szerint színesebbé, érdekesebbé tehető az állampolgári ismeretek tantárgy tanítása a 12. évfolyamon. Mivel a tantárgy meglehetősen alacsony óraszámot kap, „különösen fontos a pedagógiai stratégiák meghatározása, a tanulási-tanítási folyamatok megtervezése és a foglalkozások átgondolt előkészítése” (Ádám, 2020, 4. o.).

Fő témakörök a 8. évfolyamon	Fő témakörök a 12. évfolyamon
A család, a családi szocializáció jellemzői, a hagyományos családmodell	1. A család, a családi szocializáció
A család gazdálkodása és pénzügyei	2. A család gazdálkodása és pénzügyei Szabadság és felelősség; jogok és kötelezettségek, a társadalmi felelősségvállalás
Településünk, lakóhelyünk megismerése	3. felelősségvállalás
Nemzet, nemzetiség; a haza iránti kötelezettségeink	4. Nemzet, nemzettudat; lokálpatriotizmus, hazafiság, honvédelem
A magyar állam alapvető intézményei, az állam szerepe a gazdaságban	5. A magyar állam intézményei, az állam gazdasági szerepvállalása
Mindennapi ügyintézés, felkészülés a felnőttkori szerepekre, feladatokra	6. A mindennapi ügyintézés területei és megszervezése
A fogyasztóvédelem alapjai	7. Fogyasztóvédelem
A nagy ellátórendszerek: oktatás, egészségügy és a szociális ellátás	8. Környezet- és természetvédelem
	9. Bankrendszer, hitelfelvétel
	10. Vállalkozás és vállalat

1. táblázat – Az állampolgári ismeretek tantárgy fő témakörei a 2020-ban módosított Nemzeti alaptanterv alapján (saját szerk.)

Az 1. táblázatban szereplő valamennyi témához kapcsolódóan lehetőségünk nyílik iskolán kívüli helyszínek meglátogatására a tanóra keretein belül, ugyanakkor érdemes élni az óracserre lehetőségével is (már azokban az intézményekben, ahol ez szóba jöhet), hiszen 45 perc meglehetősen kevés egy komplexebb program megvalósítására. Itt megjegyzem, hogy a heti 1 tanórán történő tanítás különösen nehézé teszi bármely tantárgy helyzetét (a földrajz tantárgy is ezzel a problémával küzd a 8. és a 10. évfolyamokon, bővebben Seres, 2021a), éppen ezért úgy vélem, érdemes úgy alakítani, hogy csupán egy félévet tanulják a tanulók a tantárgyat, ám akkor heti 2 órában. Ezáltal lehetőség nyílik bizonyos témákban alaposabban elmélyülni, hiszen az esetleges óraelmaradások nem törik meg, nem akadályozzák a tantárgy tanítását (gondoljunk csak bele, az egyébként is rövidebb végzős tanévben mennyi tanóra marad el különböző okok, pl. a szünetek mellett osztálykirándulás, szalagavatótánc-próba, tablófotózás, próbaérettségi miatt!). Az órarendtervezés könnyítése érdekében érdemes egy másik, heti 1 tanórás tantárggyal (dráma és színház vagy mozgóképkultúra és médiaismeret – a kettő közül az egyik a 12. évfolyamon kötelezően választandó, Nemzeti alaptanterv 2020) kooperálni és úgy elkészíteni az órarendet, hogy az első félévben az egyik, míg a második félévben a másik tantárgyat tanulják a tanulók (persze, ebben az esetben az egyik tantárgyat negatívabban érintheti a dolog, mivel a második félév rövidebb).

A 2022 márciusában megnyílt budapesti Pénzmúzeum kiváló terepe lehet a pénzügyekkel kapcsolatos ismeretek elsajátításának, a modern és interaktív állandó kiállítás megtekintése mellett valamennyi korosztály számára lehetőség van múzeumpedagógiai foglalkozásokon való részvételre is. Az intézmény könnyen megközelíthető, lévén, hogy a Széll Kálmán tér szomszédságában helyezkedik el. A múzeum látogatása ingyenes, de előzetes online időpontfoglaláshoz kötött. Amennyiben nincs lehetőségünk ellátogatni a múzeumba, úgy a „Böröndmúzeum” keretein belül szakemberek látogatnak el az iskolákba, akik egy-egy tanórán mutatják be a tanulók számára a monetáris politika világát, vagy a bankrendszer és a hitelezés alapjait. Sőt, a Pénzmúzeum honlapján virtuális sétát is tehetünk az intézményben, amelyhez érdekes foglalkozásokat is tervezhetünk. Pénzügyi témában meghívhatunk más intézményekből is előadókat, néhány egyetem szakkollégiumának (például a Corvinus Egyetem Heller Farkas Szakkollégiuma) tagsága elutazik

középiskolákba és gazdasági, illetve pénzügyi témákban tart előadásokat (pl. pénztörténet, pénzügyi tudatosság, a vállalkozások alapjai témákban).

A magyar állam intézményeivel kapcsolatos témakörökben való elmélyüléshez jó lehetőség lehet az Országgyűlési Múzeum által szervezett, havonta egy alkalommal megrendezésre kerülő Demokráciajáték. Az egész napos interaktív rendezvény során középiskolás diákok parlamenti képviselők szerepébe bújva tapasztalhatják meg az országgyűlési munkát az Országház felsőházi üléstermében. Mivel a program előzetes, csoportos felkészülést kíván, így a tanulók (egyszerre egy iskolából maximum 20 fő) ennek során bővíthetik kommunikációs és érveléstechnikai ismereteiket, fejleszthetik személyes és társas kapcsolati kompetenciáikat. A program ingyenes, de előzetes regisztrációhoz kötött. Az Európai Parlament Kapcsolattartó Irodájának (EPLO) ingyenes ismeretterjesztő EU-óra programja a középiskolásokat célozza, akik az elméleti ismereteken felül interaktív foglalkozáson szerezhetnek gyakorlatias tudást az Európai Unióról és az általa kínált lehetőségekről. A tervezetten 90 perces foglalkozásokat minimum 20, maximum 40 fő látogathatja, a program helyszíne a Millenáris Parknál található Európa Pont, de igény esetén helyszíni kitelepülésre is van lehetőség. Az ingyenes programon való részvételhez előzetes regisztráció szükséges.

A mindennapi ügyintézéssel kapcsolatos témákhoz a Nemzeti Adó- és Vámhivatal Kelet-budapesti Adó- és Vámigazgatósága által szervezett programját javaslom, amely középiskolás tanulók számára nyújt rálátást az adóügyi ismeretek bizonyos aspektusára. Az interaktív előadás keretein belül szó esik a NAV szerepéről és szolgáltatásainak köréről, a tanulók igényelhetnek adókarttyát, vagy éppen ügyfélkaput is nyithatnak. A program helyszíne a NAV Kelet-budapesti Adó- és Vámigazgatóságának Központi Irodája. A program ingyenes, de előzetes regisztrációhoz kötött.

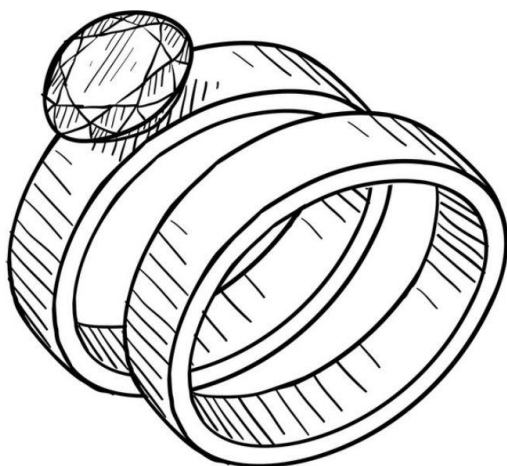
Az állampolgári ismeretek tantárgyhoz kapcsolódóan remek versenyeken, pályázatokon is elindulhatnak a tanulók. A 2008-ban létrejött Pénziránytű Alapítvány célja a pénzügyi tudatosság növelése a lakosság körében. Számos verseny szervezése kötődik hozzájuk, emellett részt vesznek tankönyvfejlesztésben, tartanak tanártovábbképzéseket, valamint a 2015-ben indult magyarországi PÉNZ7-nek is társszervezői (ez utóbbi

kapcsán számos tanári segédanyag – pl. óra- és foglalkozástervek – érhető el az alapítvány honlapján). Az általuk szervezett versenyek közül kettőt emelnék ki, ami jól beépíthető az állampolgári ismeretek tantárgy tematikájába is. Az egyik a MoneySim ViaDal pénzügyi szimulációs verseny, amely a középiskolás tanulókat célozza. A verseny három online fordulóból áll, célja, hogy a tanulók kipróbálják magukat köznapi pénzügyi döntési helyzetekben. A tanulók amellett, hogy hasznos gyakorlati ismereteket sajátítanak el a verseny során, értékes nyereményekkel is gazdagodhatnak. A ViaDal-ra gyakorolni is tudnak, hiszen a MoneySim felületén játékosan, különböző élethelyzeteket próbálhatnak ki, amely során játszva tanulhatnak és fejlődhetnek. A játék tanórákba is beépíthető, tanárként (regisztrációt követően) lehetőség van különböző „kurzusokat” létrehozni, amelyeket teljesíthetnek a tanulók és egymással is összehasonlíthatják eredményeiket. A másik általuk (is) szervezett többfordulós online verseny a BANKCODE, amelyre háromfős középiskolai csapatok nevezhetnek. A pénzügyi kérdések és feladatok mellett kreatív problémamegoldásban is próbára tehetik magukat a tanulók, a felkészüléshez valamennyi segédanyag elérhető a játék honlapján. A Pénziránytű Alkotópályázat célja a kreativitás, a pénzügyi és a digitális kompetenciák fejlesztése, a tanulók kézzel vagy digitálisan készített – valamely pénzügyi témához kapcsolódó – plakátokkal nevezhetnek. Itt megjegyzendő, hogy a tanárok számára jó lehetőség lehet a Pénziránytű Tanári Díj megpályázása, a díj célja a pénzügyi nevelés támogatása, illetve a módszertani kultúra fejlesztése. A felhívásra a pénzügyi nevelésben kiemelkedő módszertani munkát végző általános és középiskolai pedagógusok jelentkezését várják általában minden tanévben más témában, projektterv és foglalkozásterv kategóriákban. (2022-ben a pályázat keretein belül készítettem egy pénzügyi tervezéssel, megtakarításokkal kapcsolatos készségfejlesztő kártyajátékot – BEZSEBEL –, amely jól használható a földrajz mellett az állampolgári ismeretek tantárgy keretein belül is.) A pályázatokat érdemes figyelni más intézmények esetében is, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal például 2023-ban kreatív Adótudatossági pályázatot hirdetett fiatalok számára, a Pénzmúzeum pedig „Pénz beszél” TikTok pályázatot.

A Kék Bolygó Alapítvány pályázata, kiadványai a környezet- és természetvédelem témakör megismeréséhez nyújthatnak segítséget. A Zöld Könyv tankönyvcsalád a

fenntarthatóság komplex témakörét dolgozza fel, amely jól használható az állampolgári ismeretek tantárgy tanítása során is. A PET-mentes iskolaprogramhoz kapcsolódóan, a „Töltsd újra” pályázat keretein belül például több tanévben is vízautomatát, illetve kulacsokat nyerhettek magyarországi iskolák. Érdemes a fenti lehetőségeket végiggondolni a tantárgy tanmenetének tervezésekor, hiszen az egyes versenyekre való készülés, vagy az alkotások elkészítése – különösen a csoportos versenyek, alkotások esetében – akár tanórai környezetben is történhet.

Úgy vélem, érdemes élni a fenti lehetőségekkel, hiszen az adott iskolaszakasz utolsó tanévében ezek nem jelentenek nagy terhelést a tanulók számára, és valamennyien találhatnak maguknak olyan tantermen kívüli foglalkozást, versenyt vagy éppen pályázatot, amely érdekelteti őket és amelyből profitálhatnak. Semmiképpen sem javaslom az állampolgári ismeretek tantárgy kizárólagosan frontális módszerekkel történő tanítását és a számonkérés-központúságot. Eredményes lehet, ha felkínáljuk a tanulóknak a választás lehetőségét, például félévente válasszanak ki a szaktanár által javasolt három-négy lehetőség közül kettőt, amelyekkel kapcsolatban készített tanulói produktumot értékelhetünk. A lehetőségek között szerepelhet egy-egy versenyen való részvétel, vagy egy-egy pályázat elkészítése, valamilyen rajzos feladat (pl. korfarajzolás), de akár egy-egy valamely a tanulókhöz közel álló témából összeállított házi dolgozat is. Személyes portfóliót is készíthetnek a tanulók pl. a Google Sites felületén. Ennek lényege, hogy a tanulók blogbejegyzések formájában bemutathatják a felületen a tanév során megismert témák és a mindennapi életük közötti kapcsolatokat, összefüggéseket, valamint írhatnak bejegyzést arról is, ha éppen egy másik feladaton dolgoznak (pl. készülnek egy versenyre vagy alkotást terveznek). Reálisan félévente 8-10 bejegyzést várhatunk el a tanulóktól, fontos, hogy ezek egy-egy tanóra témájához kapcsolódjanak, így a tanulóknak folyamatosan szerkeszteniük kell a portfóliójukat (tehát azt nincs módjuk a beadási határidő előtti éjszaka összerakni 10 perc alatt). A bejegyzéseknek legyen címe, dátuma, és egy-egy fotót is illesszenek be illusztrációként (2. ábra). Ezekon keresztül nyomon követhető, hogy mely témák keltették fel a leginkább a tanulók figyelmét, illetve mi a véleményük, saját élményük azokkal kapcsolatban. A félév vagy tanév végén pedig látható, hogy mennyire színes is ez a tantárgy, hiszen – ha sokszor csak érintőlegesen is – nagyon sok

2. ábra - Részlet egy végzős tanuló által készített személyes portfólióból

SZEPTEMBER 27.

Ma a arról beszélgettünk az órán, hogy hogyan változnak a nevek házasság után, erre számos opciót meg is néztünk. Az jutott ezzel kapcsolatban az eszembe, hogy a családom női tagjain jól lehet vezetni a generációs különbségeket, a szokásokat bizonyos korokban. Nagymamám például teljesen felvette a férje nevét, anyukám már csak apukám vezetéknevét, a nővérem pedig teljesen meghagyta a saját nevét. Természetesen vannak kivételek, van aki még most is úgy dönt, hogy szeretné viselni a párja nevét, teljesen ember és kapcsolat függő.

témával foglalkozik. A fentebb bemutatott lehetőségek is (külső helyszínek, versenyek stb.) illusztrálják, hogy az állampolgári ismeretek, a földrajz és a történelem tantárgyak szorosan kapcsolódnak egymáshoz, hiszen azok valamennyi tantárgy tematikájához jól illeszkednek.

A 2017–2023 közötti földrajz és történelem érettségi feladatsorait felhasználva készítettem egy segédletet olyan korábbi érettségi feladatokból, amelyek illeszkednek az állampolgári ismeretek tantárgy tematikájához. A gyűjtemény célja, hogy a kerettantervben felsorolt kilenc fő témakör mindegyikéhez tartalmazzon olyan feladatokat, amelyek segíthetik az adott téma megértését. A gyűjtemény középszintű és emelt szintű feladatokat is tartalmaz. A segédanyag használatát a tanórák mellett az érettségire történő felkészítéshez-felkészüléshez is javaslom mind a három tantárgy esetében, az abban található feladatok ráirányíthatják a tanulók figyelmét a tantárgyak között fennálló szoros kapcsolatokra, összefüggésekre. Ismerve a földrajz és a történelem tantárgyak témaköreit, egyáltalán nem meglepő, hogy egyes feladatok esetében olykor csak nehezen dönthető el, azok korábban a történelem vagy a földrajz érettségiben szerepeltek, éppen ezért mindig feltüntettem, hogy az adott feladat mely év mely vizsgaidőszakában, mely tantárgyból és mely vizsgaszinten szerepelt. A gyűjtemény felépítését – terjedelmi okok miatt – nem itt, hanem magában az elkészült segédanyagban ismertetem, melyhez egyéni megkeresés alapján tudok hozzáférést biztosítani.

DISZKUZZIÓ

Az állampolgári ismeretek igen hasznos tantárgy a felnőtt lét szerepeire, feladataira való felkészülés szempontjából, amely – akárcsak a földrajz a korábbi évfolyamokon – egyfajta integráló szerepet tölt be az egyes iskolaszintek utolsó évfolyamain. Bár a korábbi vonatkozó írások leginkább az állampolgári ismeretek és a történelem tantárgy közötti kapcsolatokat emelik ki, fontos hangsúlyozni, hogy a tantárgy számos témája (pl. demográfia, pénzügy, vállalkozások, környezet- és természetvédelem) rendkívül szorosan kötődik a földrajzhoz is.

A nemzetközi trendekből egyértelműen látható az állampolgári nevelés szerepének előtérbe kerülése (Kaposi, 2022). A földrajz tanításának egyik célja az aktív, kreatív, vállalkozóképes, a körülményekhez rugalmasan alkalmazkodó, felelős és tudatos állampolgári szerepvállalás kialakítása (Földrajz kerettanterv, 2020). A tantervi szabályozók alapján természetesen ugyanez elmondható az állampolgári ismeretek tantárgyról is, és bár explicit módon a gimnáziumi történelem kerettanterv (2020) csak igen kevés utalást tesz a felelős és aktív állampolgárrá nevelésre, mindez a tantárgy lényegéből kifolyólag szerves része a történelemtanításnak is: elég csak a Nemzeti alaptanterv fő céljait elolvasni a történelemtanítás vonatkozásában. Úgy gondolom, hogy sokkal eredményesebb lehet egy-egy tantárgy tanítását tanulása, ha az azokat tanító pedagógusok ismerik a kapcsolódó tantárgyak alapvető jellemzőit és struktúráját, hiszen ezáltal tudnak építeni az egyes tantárgyak során előkerült ismeretekre, és komplexebben mutathatják be a tanulóknak az őket körülvevő világot.

ÖSSZEZÉS

A fenti, rövid áttekintésben inkább gyakorlati, mintsem elméleti oldalról közelítettem meg az állampolgári

ismeretek tantárgy tanítását, és a saját gyakorlati tapasztalataimból merítve mutattam be a kapcsolódási pontokat a szövegben ismertett három tantárgy között. A tanulmány a doktori kutatásomnak egy kisebb részéhez is kapcsolódik, amelyben majd alaposabban kerül bemutatása a földrajz és a többi tantárgy köznevelési rendszeren belüli kapcsolata.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

ÁBRA- ÉS TÁBLÁZATJEGYZÉK

1. ábra – A 2012-es és a 2020-as Nemzeti alaptantervben szereplő műveltségi/tanulási területek a három tantárgyhoz kapcsolódóan (saját szerk.)

2. ábra – Részlet egy végzős tanuló által készített személyes portfólióból

1. táblázat – Az állampolgári ismeretek tantárgy fő témaköre a 2020-ban módosított Nemzeti alaptanterv alapján (saját szerk.)

IRODALOMJEGYZÉK

Ádám, P. (Szerk.) (2020). Útmutató az állampolgári ismeretek tanításához a 2020-ban kiadott Nemzeti alaptanterv és kerettantervek alapján. *Oktatás 2030* – Eszterházy Károly Egyetem

Jakab, Gy. (2012). Társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek az új Nemzeti alaptantervben és a kerettantervekben. *Történelemtanítás*, 3(2-4). <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/01/jakab-gyorgy-tarsadalmi-allampolgari-es-gazdasagi-ismeretek-az-uj-nemzeti-alaptantervben-es-a-kerettantervekben-03-02-13/>

Jakab, Gy. (2020). A közvetlen állampolgári nevelés hazai hagyományairól. *Történelemtanítás*, 11(1-2). <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2020/05/jakab-gyorgy-a-koztvetlen-allampolgari-nevelés-hazai-hagyományairól-11-01-07/>

Jakab, P. (2022). Szak módszertani megfontolások a középiskolai Állampolgári ismeretek tanításához. In: Juhász M., Karainé Gombocz, O. & Mongyi, N. (Szerk.), *Pedagógiai változások – a változás pedagógiája IV.* (pp. 390–397). Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Kaposi, J. (2022). Szélgjegyzetek a hazai történelemtanítás tartalmi szabályozóinak változásairól. *Máltai Tanulmányok*, 4(1). 53–68.

Katona, A. (2012). A megőrizve változtatás jegyében az új történelem kerettantervekről. *Történelemtanítás*, 3(2-4). <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/01/katona-andras-a-megorizve-valtoztatás-jegyében-az-uj-tortenelem-kerettantervekről-03-02-09/>

Makádi, M. (2020). A földrajztanítás módszertani alapjai. Mielőtt tanítani kezdene... Eötvös Loránd Tudományegyetem TTK FFI. https://geogo.elte.hu/images/A_Foldrajztanitas_modszertani_alapjai.pdf

Seres, Z. (2021a). Majd akkor megyünk át a hídon... – A 2020-ban megjelent tantervi szabályozók hatása a földrajz tantárgyra és a természettudományokra. *Iskolakultúra*, 31(5), 108–124.

Seres, Z. (2021b). A földrajz és a történelem tantárgyak kapcsolata a köznevelési rendszer 7–10. évfolyamán. *GeoMetodika*, 5(3), 35–56. <https://doi.org/10.26888/GEOMET.2021.5.3.3>

Állampolgári ismeretek, földrajz, történelem kerettanterv a gimnáziumok 9–12. évfolyama számára (2020). Emberi Erőforrások Minisztériuma. https://www.oktatas.hu/koznevelés/kerettantervek/2020_nat

Történelemtanítók Szakmai Egyesülete (2020.02.02.). Tíz gondolat a megújított NAT Történelem és állampolgári ismeretek műveltségi területéről. <https://tortenelemtanitok.hu/hirek/tiz-gondolat-a-megujított-nat-tortenelem-es-allampolgari-ismeretek-muveltségi-teruleterol.html>

NAT 2020. A Kormány 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról. *Magyar Közlöny*, 2020.17. Igazságügyi Minisztérium, Budapest.

<https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/3288b6548a740b9c8daf918a399a0bed1985db0f/megtekintes>